

JOSEF TRUHLÁŘ A RUKOPISNÉ ZLOMKY V TEHDEJŠÍ C. K. UNIVERSITNÍ KNIHOVNĚ V PRAZE

JINDŘICH MAREK

Abstrakt: Zájem o dějiny české středověké literatury vedl od sklonku 18. století k průzkumu jazykově českých rukopisů. Po základní pasportizaci úplných rukopisů Josefem Dobrovským a Josefem Jungmannem byl v pražské univerzitní knihovně (dnes Národní knihovna ČR) proveden průzkum rukopisné makulatury v knižních vazbách, aby byly objeveny fragmenty nedochovaných kodexů. Zkoumání započalo za bibliotekáře Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861, v knihovně od roku 1847). Pozornost byla zaměřena téměř výhradně na jazykově české zlomky. Jeho nástupce, bibliotekář Ignác Jan Hanuš (1812–1869, v knihovně od roku 1860) už mohl spoléhat na systematický průzkum rukopisů. Šafařík i Hanuš vydávali tiskem nově objevené jazykově české texty. Na Hanuše navázal kustod Josef Truhlář (1840–1914, v knihovně v letech 1865–1907), který je znám jako autor dodnes užívaných katalogů rukopisů a který také objevil některé staročeské a latinské literární památky, jež pak od sklonku 70. let vydával. Katalogizace klementinských rukopisů v letech 1897–1903 ho přivedla k novým nálezům (také zlomkům), jež publikoval časopisecky jako *Paběrky z rukopisů Klementinských*.

Klíčová slova: Josef Truhlář, Ignác Jan Hanuš, Pavel Josef Šafařík, zlomky rukopisů, knižní makulatura, c. k. Univerzitní knihovna.

Zájem o dějiny české středověké literatury vedl od sklonku 18. století k průzkumu jazykově českých rukopisů. Po základní pasportizaci úplných rukopisů Josefem Dobrovským a Josefem Jungmannem (druhé, rozšířené vydání jeho *Historie literatury české* založené na excerpci rukopisů bylo vydáno s datem 1849 na titulním listu),¹ jež přijala do kánonu starší české literatury *Rukopisy královédvorský a zelenohorský* a některé další padělané památky, došlo k systematickému průzkumu rukopisné makulatury v knižních vazbách, aby byly objeveny fragmenty nedochovaných kodexů. O poznání rukopisných zlomků tehdejší c. k. Univerzitní knihovny (dnes Národní knihovna ČR) se velmi zasloužil její kustod Josef Truhlář (1840–1914).² Právě jeho pracím o rukopisných zlomcích, ať už se jedná o samostatné články nebo popisy v katalogích latinských a českých rukopisů, se bude věnovat tento příspěvek. Protože ale Truhlář v mnoha případech psal o zlomcích, které snáli jeho předchůdci, je třeba se alespoň stručně zmínit o době, která předcházela Truhlářovu působení.

Kompendia vydávaná od druhé poloviny 18. století, jež seznamovala s fondem tehdejší pražské univerzitní knihovny, si na úrovni poznání své doby zpravidla všimla rukopisů, zmínky o rukopisných zlomcích zde ale nenajdeme. Totéž je možné říci o prvních katalogích rukopisů, vzniklých po zrušení jezuitského řádu a v letech 1815–1818.³ Oba průvodce

1 JUNGSMANN, J. *Historie literatury české aneb Saustawný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*. 2. vyd. Praha: České museum, 1849. V kontextu našeho článku je možné připomenout interfoliovaný exemplář tohoto díla, NK ČR, sign. 54 B 284, do něhož vpsíval své dodatky Ignác Jan Hanuš.

2 K jeho osobě a dílu srov. FORST, V. (red.) *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 4. S–Ž, sv. I., S–T*. Praha: Academia 2008, s. 1018–1020.

3 Pro nedostatek místa zde neuvádíme odkazy na jednotlivé položky. Přehledně: MAREK, J. *Historické fondy Národní knihovny ČR: Stručně dějiny jejich zpracování. Knihovna*. 2007, roč. 18, s. 99–118.

po knihovně z poloviny 19. století zaznamenaly pouze zlomek evangelia sv. Lukáše, jak dnes víme, z přelomu 8. a 9. století, věnovaného do knihovny v roce 1839.⁴

Pavel Josef Šafařík (1795–1861), který se stal bibliotekářem (ředitelem) c. k. Universitní knihovny v roce 1848 (pověřen jejím vedením byl již o rok dříve), využíval ve svých vědeckých dílech klementinské rukopisy už od počátku čtyřicátých let.⁵ Zaměřoval se především na jazykově české kodexy. První pojednání o jazykově českých zlomcích napsal pro *Muzejník* již krátce před svým nástupem do čela univerzitní knihovny. Nazval je *Klasobrání na poli staročeské literatury* a v následujících letech vyšla pokračování.⁶ Prvnímu dílu autor předeslal teoretický úvod o významu zlomků, jež se objevují zejména od roku 1817, což je narážka na rok „objevení“ *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Nalézané zlomky sice nejsou napohled pěkné, ale nemáme se jich bát „co nějakých strašidel, mátoch a oblud“, ale využít je pro lepší poznání vývoje našeho jazyka a literatury. Dále uvádí, že kde mohl, tam se zajímal o zlomky, také prohlížel desky vazeb u různých antikvářů a knihvazačů a nechával si od nich i od jiných případné nálezy posílat. Mezi sty latinou popsaných blanek se prý vždy nějaký ten český kousek, byť většinou nevýznamný, vyskytne. O tom, co mohou vypovědět tyto „zbytky a odránky“ svědčí ostatně jeho příspěvek. K nálezovým zprávám o zlomcích vždy připojil vydání textu, nejprve transliteraci určenou pro odborníky a paralelně ve druhém sloupci transkripci určenou širšímu publiku. Pouze ve druhém dílu *Klasobrání* byly mezi jinými texty rozebrány dva zlomky z pražské univerzitní knihovny.

V Šafaříkově době už byla „nálezy“ *Rukopisů* naplněna společenská objednávka po staročeské hrdinské epice, jež do minulosti projíkovala dobový protiněmecký nacionalismus a dokládala minulou kulturní vyspělost českého národa a jeho humánní smýšlení stejně jako „světskou“ lásku k přírodě. Další výzkum se tedy zaměřil na skutečné staročeské středověké texty (často zachované jako zlomky), jejichž zápisy pocházely téměř bez výjimky ze 14. a 15. století a po obsahové stránce se zpravidla jednalo o náboženské texty: zejména různé legendy o světcích, kázání a vůbec hagiografická díla.

Šafaříkův nástupce, agilní bibliotekář Ignác Jan Hanuš (1812–1869), se s rukopisnými zlomky setkal záhy po svém nástupu.⁷ Když totiž po stížnostech úředníků a sluhů knihovny na nedostatek místa dal odtrhnout zbytečné zapažení, byly objeveny potrhané zbytky papírového rukopisu, jež Hanuš identifikoval jako zlomek textu *G Starých letopisů českých*. Text byl podle oprávněného Hanušova mínění z neznámých příčin (Hanus píše o pomatenosti) vytržen z rukopisu řádu křižovníků s červenou hvězdou zřejmě Janem N. V. Zimmermannem (1788–1836), který působil jako řádový knihovník a zároveň jako skriptor univerzitní knihovny. Nález se spolu se zprávou o objevení dvou rukopisných zlomků stal podnětem k seriálu pro *Muzejník*, jehož první část z roku 1861 nesla název *Příspěvky k historii literatury české*.⁸ Nalezené fragmenty, jež byly objeveny kvůli systematickému průzkumu klementinských rukopisů, který

4 Sign. VI D 24.

5 Srov. ZÍBRT, Č. Z bibliotekářské činnosti P. J. Šafaříka. *Časopis Musea království Českého*. 1899, roč. 73, s. 164–172.

6 ŠAFAŘÍK, P. J. Klasobrání na poli staročeské literatury. *Časopis českého Musea* (od roku 1855 vycházel pod názvem *Časopis Musea království Českého*). 1847, roč. 21, sv. I, č. 3, s. 292–310; 1848, roč. 22, sv. II, č. 3, s. 259–273; 1855, roč. 29, s. 529–538; 1862, roč. 36, s. 269–271. Klementinské zlomky pojednané ve druhé části: *Legenda o sv. Dorotě* (přídeští sign. III A 15, zůstalo na místě), *Mistr Lepič* (přídeští sign. V A 23, dnes sign. XXIV A 183).

7 Srov. BOŽEK, J. Rozptýlené kapitoly o životě a díle dra Ign. J. Hanuše: Hanuš bibliotekářem pražské univerzitní knihovny (1860–1869). *Časopis Národního musea*. 1927, roč. 101, s. 49–63, 167–181; PRAŽÁKOVÁ, B. Ignác Jan Hanuš a jeho činnost v Univerzitní knihovně v letech 1860–1869. *Knihovna*. 1967, roč. 7, s. 7–42.

8 HANUŠ, I. J. Příspěvky k historii literatury české. *Časopis Musea království Českého*. 1861, roč. 35, s. 107–122. (Klementinské fragmenty: zlomky ze sign. X F 6, dnes sign. XVII J 17/1, zlomky ze sign. XI F 3, dnes sign. XVII J 17/5.) K tomu ještě HANUŠ, I. J. Bibliografický popis zlomků Dalimila. Tamtéž, s. 209–216.

prováděl historik Konstantin Höfler (1811–1897), nesly text *Dalimilovy kroniky* a veršované *Desatero*, obojí ze 14. století. Konstantin Höfler dále našel zlomek německého artušovského románu *Iwein* od Hartmanna von Aue.⁹

Ještě téhož roku a v roce následujícím uveřejnil Hanuš pokračování svého příspěvku pod názvem *Příspěvky k staročeské literatuře*, v němž se věnoval především textům v rukopisech, ale také zlomkům.¹⁰ Hanuš zde vydal ukázky staročeských epických básní ze 14. století. Zmiňuje se také o nalezení pergamenových proužků s *Písní o Nibelunzích* skriptorem Zeidlerem v lednu 1862.¹¹ Uvádí provenienci inkunábule, v níž byly proužky nalezeny, a krátce podává dějiny nálezu, k němuž patřil i zlomek české skladby *Poslouchajte svaki národ* napsaný na pergamenovém listu z druhé strany. Texty vydané v *Muzejniku* se staly základem pro Hanušovu monografii *Malý výběr ze staročeské literatury*, do něhož byly zahrnuty i některé texty, kterým se předtím věnoval Šafařík.¹² Rukopisné zlomky citoval i ve svém bibliografickém přehledu s dodatky k Jungmannovi.¹³

Zatímco Pavel Josef Šafařík byl víceméně odkázán na náhodné nálezy, které učinili jeho přátelé a spolupracovníci či on sám, když působil v pražské univerzitní knihovně, jeho nástupce Ignác Jan Hanuš už mohl spoléhat na systematický průzkum rukopisů. Také on vydával jazykově české texty, jednak časopisecky pro odborníky v podobě transliterovaných edic, jednak v podobě čítanky (*Malý výběr*) s transkribovanými texty srozumitelnými i laické veřejnosti. Hanuš přidával ke svým edicím paleografická pozorování, jež se dnes sice mohou zdát laickými, ve srovnání s předchozí dobou se však nepochybně jednalo o kvalitativní posun vpřed. Hanuš na tomto základě také nahlédl, že některé údajné památky staročeského písemnictví jsou neumětelskými padělkami (přínejmenším co do opisu). Pro zkoumání a srovnávání textů doporučoval fotografii, na níž je text často čitelnější než na originálu.

Josef Truhlář při zpracování klementinských zlomků navazoval na dílo svých předchůdců. Protože měl na starosti spolu se skriptorem Tádrou celou akvizici, nezbyvalo mu v jeho mladších letech mnoho času na práce o rukopisech, ač k nim byl svým studiem i nabývací praxí disponován. Pomineme-li jeho příspěvky k *Rukopisům*, začal Truhlář systematicky pojednávat o rukopisných fragmentech (zejména klementinských) od roku 1878, kdy v *Muzejniku* napsal o svém objevu staročeského zlomku žaltáře ze 14. století označovaného jako *Pasovský*.¹⁴ Zaznamenal i provenienci svazku, z něhož byl zlomek sňat, a připojil transliterovaný text zlomku. Činil tak ostatně téměř bez výjimek i později. V následujícím roce navázal dvěma články

9 Dnes XXIV C 4. Srov. HANUŠ, I. J. Philologische Sectionam 3. Juni 1861. *Sitzungsberichte der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, philos.-hist.-philol. Classe.* 1861, č. 1, s. 71–75; PFEIFFER, F. Bruchstücke aus Iwein. *Germania.* 1861, roč. 6, s. 357–365.

10 HANUŠ, I. J. Příspěvky k staročeské literatuře. *Časopis Musea království Českého.* 1861, roč. 35, s. 343–357; 1862, roč. 36, s. 77–83, 161–174, 231–254, 298–311. (Zlomek ze sign. I G 11, dnes sign. XVII J 17/4, listina ze sign. XIV H 23, dnes sign. XVII J 17/2.)

11 Srov. též HANUŠ, I. J. Philologische Sectionam 3. Februar 1862. *Sitzungsberichte der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, philos.-hist.-philol. Classe.* 1862, č. 1, s. 18–23.

12 HANUŠ, I. J. *Malý výběr ze staročeské literatury: Podle rukopisův c. k. knihovny vysokých škol pražských XIV.–XVII. století posud z větší části netištěných.* Praha: I. L. Kober, 1863, s. 68. (Z klementinských fragmentů nynější sign. XXIV A 225 se staročeskými skladbami *Co nás mrzí, to se nás drží a Když se žena muže nebojí.*)

13 HANUŠ, I. J. *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české. I., první a druhé oddělení literatury české.* Praha: České museum, 1869; HANUŠ, I. J. *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české. II., Třetí oddělení (neúplné, č. 1.–601.).* Praha: August Řehoř, 1871.

14 TRUHLÁŘ, J. Pasovský zlomek staročeského žaltáře v univerzitní knihovně Pražské. *Časopis Musea království Českého.* 1878, roč. 52, s. 380–390. (Zlomek z 9 B 93, dnes XVII J 17/16. Nalezen byl v květnu 1878, srov. Truhlářův německý přepis na zlomku.) 17. června měl o svém nálezu Truhlář přednášku. Srov. *Sitzungsberichte.* 1878, s. 19. O nálezu referoval také časopis *Koleda.* 1878, roč. 3, č. 19, s. 311, 1/7.

v *Listech filologických*, o nově nalezeném českém překladu *Geneze* a o novém zlomku staročeského žaltáře, obojí opět ze 14. století.¹⁵

Tyto nálezy zřejmě přivedly Truhláře k teoretické reflexi významu rukopisných zlomků. V roce 1880 uveřejnil v *Lumíru* rozsáhlejší stať *Kapitola o starých deskách*, v níž pojednal obecně o problematice knižní makulatury a o snímání rukopisných zlomků z knižních vazeb.¹⁶ Zasadoval se o dostatečnou evidenci o původním nosiči zlomku; jako negativní příklad uvádí Václava Hanku a *Evangelium sv. Jana*, protože Hanka nehlásil svůj nález, sám zlomek sejmul a původní nosič označil tak nepřesně, že není možné jej najít. Truhlář tehdy ještě věřil v pravost *Rukopisů* a některých dalších údajných staročeských památek, a tak nenahlédl, že Hanka jako padělatel ani jinak postupovat nemohl. Naopak si Truhlář již dobře uvědomoval nepravost zlomků s tzv. *Libušíným proroctvím*, u nichž poukazuje na kodikologické nesrovnalosti. Pravost tzv. *Libušina soudu* (*Rukopisu zelenohorského*) ale uznává a všímá si jako první rýhy, jež podle něho svědčí o užití zlomku ve vazbě. Hájí skutečnost, že se nezachovalo více zlomků s texty *Rukopisů*. Zmiňuje i svoje nálezy z poslední doby, tedy oba žaltáře a zlomek českého překladu *Geneze*, a uvádí, že se mu podařilo najít latinský zlomek Iuvenaliových *Satir* a velmi starý německý zlomek *Helianda*, na jehož objev je zřejmě obzvláště hrdý.¹⁷ Konstatuje, že zlomky tvoří obaly rukopisů, předsádky, nebo jsou jimi vylepena přideščí. Uvnitř desek ještě žádný rukopis nenašel.

Hned následujícího roku referoval Truhlář v *Muzejníku* o zlomku staročeské bible z přelomu 14. a 15. století, který jeho kolega Jan Peisker (1851–1933) našel ve Frymburku.¹⁸ Vedle popisu zlomku, který je tak poškozen, „že vypadá jako rozstřílená stará korouhev vojenská“, podává v příloze transliteraci čitelných částí. Také zlomek vydaný Truhlářem v *Památkách archeologických*, jednalo se o účty ze 14. století, pocházel od kolegy Peiskera, který jej sňal z desek nějaké knihy v Plané.¹⁹ Ani další zlomek uveřejněný Truhlářem v *Listech filologických* nepocházel z klementinské knihovny, jednalo se o fragment nalezený v roce 1885 u desek nějakého foliantu kapucínské knihovny v Brně.²⁰ Text Truhlář identifikoval jako zlomek staročeské *Růžové zahrady*, později upřesnil, že se jedná o legendu o 10 000 rytířích.²¹

Ke klementinským zlomkům se Truhlář vrátil v roce 1887, kdy v *Listech filologických* vydal edici zlomku staročeského homiliáře ze 14. století.²² O rok později navázal tamtéž přepisem

15 TRUHLÁŘ, J. Klasobraní po rukopisích. IV. Zlomek nejstaršího českého překladu *Geneze*. *Listy filologické*. 1879, roč. 6, s. 47–50. (Zlomek ze sign. XII A 21, dnes sign. XVII J 17/10.) TRUHLÁŘ, J. Klasobraní po rukopisích. VI. Nový zlomek žaltáře českého ze XIV. století. *Listy filologické*. 1879, roč. 6, s. 142–147. (Zlomek ze sign. 14 J 60, dnes sign. XVII J 17/9. Sňat Truhlářem 7. 6. 1879, srov. přepis na obalu zlomku.)

16 TRUHLÁŘ, J. Kapitola o starých deskách. *Lumír*. 1880, roč. 8, s. 219–220, 234–235, 253–255.

17 Iuvenalis dnes na sign. VII A 16/14; Heliand dnes Berlin, DeutschesHistorisches Museum, Bibliothek, R 56/2537; srov. DOLCH, W. *Katalog der deutschen Handschriften der k. k. Öff. und Universitätsbibliothek zu Prag. I. Teil. Die Handschriften bis etwa z. J. 1550*. Prag, Calve'sche k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhandlung 1909, č. 207, s. 120, který uvádí, že zlomek objevil Josef Truhlář dne 29. 4. 1880.

18 TRUHLÁŘ, J. Frimberský zlomek evangelia sv. Lukáše. *Časopis Musea království Českého*. 1881, roč. 55, s. 495–498. (Nalezeno v roce 1881 na deskách německého rukopisu Koldínových městských práv, srov. přepis na zlomku. Fragment byl za převazbu knihy darován pražské univerzitní knihovně, dnes sign. XVII J 17/13.)

19 TRUHLÁŘ, J. Zlomky účetních knih XIV. století. *Památky archaeologické a mistopisné*. 1885, roč. 13, s. 107–112. (Dnes sign. VII A 16/10.)

20 TRUHLÁŘ, J. Klasobraní po rukopisích. XXI. Brněnský zlomek „Růžové zahrady“. *Listy filologické*. 1886, roč. 13, s. 307–308. (Dnešní uložení zlomku mi není známo.)

21 Srov. TRUHLÁŘ, J. Klasobraní po rukopisích. XXVI. Zlomek homiliáře bibl. Klem. *Listy filologické*. 1887, roč. 14, s. 261–263, zde s. 263, pozn. 1; TRUHLÁŘ, J. Staročeský passionál z r. 1395. *Listy filologické*. 1888, roč. 15, s. 242–259, zde s. 248, TRUHLÁŘ, J. K legendě o 10.000 rytířích. *Listy filologické*. 1889, roč. 16, s. 116–120.

22 TRUHLÁŘ, J. Klasobraní po rukopisích. XXVI. Zlomek... (Dnes sign. XVII J 17/15.)

listiny o prodeji mlýna Ústí pod Kaceřovem plaskému klášteři z roku 1406.²³ Pro tyto edice je charakteristický minimální úvodní informační aparát. Obširnější je zpráva o zlomcích *Dalimilovy kroniky* z roku 1891.²⁴ Správce křížovnické knihovny dovolil Truhlářovi sejmout zlomky *Dalimila*, které tehdejší skriptor klementinské knihovny objevil už dříve v křížovnické knihovně. Truhlář si uvědomil, že i v klementinské knihovně se nacházejí zlomky *Dalimila*, a to u desek jednoho paleotypu. Srovnáním zjistil, že křížovnické a klementinské zlomky pocházejí z jednoho rukopisu ze 14. století a že text na sebe navazuje. Truhlář se pokusil na základě zlomků charakterizovat rukopis, z něhož pocházejí, a v příloze opět vydal celý text.

Během svého působení v klementinské knihovně Truhlář několikrát navštívil Mnichov a zkoumal zde bohemikální rukopisy a zlomky. Objevil zde zlomky staročeských dramát, které mu byly na jeho žádost později zaslány do Prahy; pořídil jejich edici a na úvod se zmínil o průběhu svých výzkumů.²⁵

V *Muzejníku* z roku 1893 Truhlář vydal zlomky staročeských epických básní ze 14. století sňaté z jednoho z rukopisů Hanušem, který předtím uveřejnil pouze ukázky textů.²⁶ Také zde si povšiml provenience nosiče a snažil se na základě dochovaných zlomků rekonstruovat původní podobu rukopisu.

Konečně v roce 1897 referoval Truhlář o nálezů nového zlomku nejstaršího českého překladu *Geneze*, jehož část vydal tiskem už v roce 1879.²⁷ Fragment byl nalezen spolu s mnoha dalšími ve staré skříni, od níž mívali klíče pouze bibliotekáři. Dostal se tam spolu s dalšími zlomky sňatými kdysi Hanušem. Nález fragmentů ve staré skříni patrně souvisí s nástupem bibliotekáře Richarda Kukuly (1857–1927) do vedení pražské univerzitní knihovny. Nový ředitel zavedl katalogizaci knih podle pruské katalogizační instrukce a není jistě náhoda, že právě v tomto roce bylo Josefu Truhlářovi svěřeno zpracování latinských rukopisů. Při té příležitosti byl zřejmě „udělán pořádek“ na pracovišti, aby žádná rukopisná jednotka nebyla pominuta.

Pro sérii svých časopiseckých příspěvků, jež vznikaly na okraji katalogového zpracování fondu latinských a německých rukopisů, Truhlář zvolil název *Paběrky z rukopisů Klementinských*. Vycházely ve *Věstniku České akademie císaře Františka Josefa pro slovesnost vědy a umění* od roku 1897 až do roku 1901. Následujícího roku se publikování miscelaneí z klementinských rukopisů přesunulo do *Českého časopisu historického*; poslední 66. *Paběrek* zde vyšel v roce 1903. Truhlář obsahem svých příspěvků i jejich názvem navazoval na Šafaříkovo *Klasobraní na poli staročeské literatury* a na kolektivní *Klasobraní po rukopisích* uveřejňované v *Listech filologických*. Volbou názvu dával najevo, že po systematickém průzkumu rukopisného fondu provedeném Šafaříkem a zejména později Höflerem a Hanušem už není možné mluvit o sklizení, ale spíše o paběrkování. Možná též projevoval určitou odtazitost od práce Ignáce Jana Hanuše na tomto

23 TRUHLÁŘ, J. *Klasobraní po rukopisích*. XXVIII. Listina o prodeji mlýna Ústí pod Kaceřovem klášteři Plaskému z r. 1406. *Listy filologické*. 1888, roč. 15, s. 44–45. (Listina je dnes patrně uložena ve fondu Archivy zrušených klášterů v Národním archivu.)

24 TRUHLÁŘ, J. *Klasobraní po rukopisích*. XXXI. Zlomky kroniky Dalimilovy nově objevené; Dodatek k čís. XXXI. Zlomky kroniky Dalimilovy. *Listy filologické*. 1891, roč. 18, s. 99–104, 344–345. (Křížovnické zlomky *Dalimila* byly delimitovány do řádového archivu deponovaného v Národním archivu, srov. PRAŽÁK, J. *Katalog rukopisů křížovnické knihovny, nyní deponovaných ve Státní knihovně ČSR v Praze*. Praha, Státní knihovna ČSR, 1980, č. 260, s. 254; tam jsou uloženy v kart. č. 2310 a částečně jsou nezvěstné, srov. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: Vydání textu a veškerého textového materiálu*. I. Ed. Jiří Daňhelka [et al.]. Praha, Academia 1988, s. 75.)

25 TRUHLÁŘ, J. Zlomky dramatických her staročeských Mnichovské. *Časopis Musea království Českého*. 1892, roč. 66, s. 35–47.

26 TRUHLÁŘ, J. Klementinské zlomky sborníku epických básní světských XIV věku. *Časopis Musea království Českého*. 1893, roč. 67, s. 329–341. (Zlomek ze sign. I G 11, nyní sign. XVII J 17/4.)

27 TRUHLÁŘ, J. *Klasobraní po rukopisích*. LII. Nový zlomek nejstaršího překladu *Geneze*. *Listy filologické*. 1897, roč. 24, s. 445–448. (Dnes sign. XXIV B 10, doplněk k sign. XVII J 17/10.)

poli, již považoval za příliš chvatnou. Přesto má soubor jeho *Paběrků* pro poznání bohatství klementinského rukopisného fondu dodnes mimořádný význam. Zastavme se u *Paběrků*, které pojednávají o rukopisných zlomcích. V jedenácti *Paběrcích* je alespoň drobná zmínka o rukopisném zlomku, z toho sedm *Paběrků* pojednává o zlomcích, jež jsou nyní chovány zvlášť, a čtyři o zlomcích, které zůstaly v knihách.

Hned první *Paběrek* zmiňuje opět sbírku rukopisných zlomků nalezenou ve staré skříni, kterou podle Truhlářova domnění vytvořil v letech 1860–1869 Ignác Jan Hanuš snímáním rukopisů z kodexů i tištěných knih.²⁸ Truhlář tu popsal sbírku písemností utrakvistické konzistoře, již našel mezi Hanušem sejmutými zlomky. Dnes se domníváme, že zlomky pocházejí z vazby tzv. *Manuálníku* utrakvistického administrátora Václava Korandy ml., jehož text téměř v úplnosti vydal Truhlář v roce 1888. Zlomky byly doplněny nálezem z roku 2009, kdy se ukázalo, že jeden inkunábulový svazek z Korandovy knihovny má lepenkové desky tvořené makulaturou z konzistoriálních písemností.²⁹

Další *Paběrky* už nerozebírají soubory zlomků, ale věnují se jednotlivinám. Truhlář tak popisuje (a často i vydává jejich text) zlomek staročeské koledy, zlomek latinské minuce z roku 1461, odpustkovou listinu z roku 1393, zlomky soudních akt pražské konzistoře z roku 1398, dva české listy z přelomu 14. a 15. století, zlomek akt valdenské inkvizice v Čechách z let 1393–1394, urbář jistebnického kostela z předhusitské doby, list mistru pražské univerzity Janu Hubnerovi na obranu Wyclifa z roku 1403, zlomky účetní knihy purkrabí na Rotštejně z let 1403 a 1404 a zlomek akt inkvizice valdenských v Trnavě z roku 1400.³⁰

Ve svém programovém článku z roku 1900 líčí Truhlář záměr katalogového zpracování všech klementinských rukopisů, jež započalo v roce 1897 a jež je asi v polovině; věnuje se i významným jednotlivinám z klementinského rukopisného fondu a přitom si všímá jediného zlomku, evangelia sv. Lukáše, kterému se už dříve věnovaly průvodce po knihovně z poloviny 19. století.³¹

Klementinské rukopisné zlomky jsou popsány v katalogích rukopisů tehdejší c. k. Univerzitní knihovny, jež byly vydány tiskem na počátku 19. století a jež v plné míře zpřístupnily zdejší rukopisné bohatství. Jak je všeobecně známo, autorem katalogů latinských a českých rukopisů je Josef Truhlář, německé středověké rukopisy popsal Walter Dolch.³² Dále je

28 TRUHLÁŘ, J. Paběrky z rukopisů Klementinských. I. Pozůstatky archivu konzistoře utrakvistické z let 1470–1490. *Věstník České akademie*. 1897, roč. 6, s. 302–304. (Písemnosti utrakvistické konzistoře, v článku jmenovitě pojednány dnešní sign. XXIV A 23, XXIV A 229, XXIV A 231, XXIV A 237, XXIV B 13 až XXIV B 15, XXIV B 17, XXIV B 18, XXIV B 20, XXIV B 22 až XXIV B 25, XXIV B 37 až XXIV B 44, XXIV B 64, XXIV B 67.)

29 Srov. MAREK, J. Nové písemnosti utrakvistické konzistoře a další dodatky k soupisu samostatných rukopisných zlomků v Národní knihovně ČR. *Archivní časopis*. 2009, roč. 59, s. 27–49.

30 TRUHLÁŘ, J. Paběrky z rukopisů Klementinských. II. Zlomek staročeské koledy XV. století. *Věstník české akademie*. 1897, roč. 6, s. 302–304 (XVII J 17/14); IX. Latinské minucí na rok 1461. *Věstník české akademie*. 1898, roč. 7, s. 211–213 (XXIV A 15, XXIV A 17); XIII. Latinská kázání sváteční M. Jana z Příbramě. *Věstník české akademie*. 1898, roč. 7, s. 522–524 (zlomek v IV A 7); XIV. Zlomky soudních akt konzistoře Pražské z r. 1398. *Věstník české akademie*. 1898, roč. 7, s. 525 (VII A 16/6 = XXIV A 6); XXIII. Dva české listy z konce XIV. nebo poč. XV. století. *Věstník české akademie*. 1899, roč. 8, s. 286 (zlomky v V E 17); XXVI. Zlomek akt inkvizice valdenské v Čechách z let 1393–1394. *Věstník české akademie*. 1899, roč. 8, s. 353–355 (VII A 16/3); XXXIV. Urbář kostela Jistebnického z doby předhusitské. (Kniha Rokycanova.) *Věstník české akademie*. 1900, roč. 9, s. 150–152 (XXIV A 4); XL. List k Hubnerovi na obranu Wiklífa r. 1403. *Věstník české akademie*. 1900, roč. 9, s. 353–354 (zlomek v IX B 1); LI. Zlomky účetní knihy purkrabí Rotštýnského z let 1403 a 1404. *Věstník české akademie*. 1900, roč. 9, s. 625–627 (VII A 16/5); LIV. Snahy o nástupce Rokycanova v hodnosti arcibiskupské. *Věstník české akademie*. 1901, roč. 10, s. 100 (zlomek v XI D 2).

31 TRUHLÁŘ, J. O novém katalogu, důležitosti a pramenech rukopisné sbírky Klementinské. *Věstník České akademie*. 1900, roč. 9, s. 46–51.

32 TRUHLÁŘ, J. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I–II*. Pragae: Regia societas scientiarum Bohemica, 1905–1906; DOLCH, W. Katalog....

k dispozici inventář všech německých rukopisů včetně zlomků, který pořídil Ferdinand Tadra a který zůstal v rukopisu.³³

Truhlářovy katalogy popisují rukopisné zlomky mezi jinými rukopisy. Pomineme-li např. výše zmíněný zlomek evangelia sv. Lukáše a některé další fragmenty, které mají samostatnou signaturu jako rukopisy, latinské středověké rukopisné zlomky tehdy stály na signatuře VII A 16 a české na signatuře XVII J 17. První signatura měla 10 čísel, druhá vzhledem k většímu zájmu o české rukopisné zlomky celých 24 čísel.³⁴ České zlomky signovali už Truhlářovi předchůdci, latinské zlomky takto zpracoval podle všeho až Truhlář.³⁵ Tyto samostatné rukopisné zlomky mají v Truhlářových katalozích velmi stručné záznamy, zpravidla jen několikařádkové, s bibliografickou referencí k nálezové zprávě či vydání díla. Německé zlomky tvořily samostatnou číslovanou řadu označovanou „Brst.“ (Bruchstück, zlomek), jež byla teprve v roce 2006 přesignována do oddělení XXIV C.³⁶ Dolch ve svém katalogu uvádí, že tři německé zlomky (v tom i *Helianda*) objevil či sňal Josef Truhlář.³⁷ Dále je známo, že jeden český zlomek a německý zlomek dvorského zpracování *Růžové zahrady* našel muzejní knihovník Adolf Patera,³⁸ ve druhém případě však nevíme, kdy se tak stalo, pravděpodobně v roce 1889.³⁹ Signaturové oddělení XXIV, kde jsou nyní uloženy samostatné rukopisné zlomky s výjimkou těch výše uvedených, v Truhlářově době ještě neexistovalo. Dále Truhlář ve svých katalozích alespoň stručně popisuje stovky zlomků, které tvoří obaly, výlepy přídeští a předsádky rukopisů.

Ve fondu rukopisných zlomků se nacházejí i takové, na něž se při vydání katalogů zapomnělo. Některé tyto zlomky mají obálky, na nichž jsou rukou Josefa Truhláře poznamenány určení, datace, případně liber tradens. Takové obálky mají i některé zlomky, které byly nalezeny až po vydání katalogů.⁴⁰

Můžeme shrnout, že Josef Truhlář patrně na sklonku sedmdesátých let 19. století provedl svůj vlastní průzkum klementinských rukopisů, jenž mu objevil některé staročeské památky,

33 TADRA, F. *Manuscripta Germanica – Deutsche Handschriften*. Národní knihovna ČR, rukopis, sign. XVI B 37.

34 TRUHLÁŘ, *Catalogus...*, č. 1224, s. 477–478; TRUHLÁŘ, *Katalog...*, č. 382, s. 143–144.

35 U českých zlomků se dochovaly části z původních obálek s popisy a případně též bibliografickými referencemi. Několik málo určení z nejstarší doby je psáno neznámou rukou, většinu ostatních napsali Ignác Jan Hanuš a Josef Truhlář (ten v letech 1878 až 1905, Hanušovy přípisy nejsou datované). U mnoha zlomků se také zachovaly lístky s přepisy textu Hanušovou či jinou rukou (některé Hanušovy přípisy jsou i přímo na zlomcích). Z informací, které se nedostaly do katalogu (zprávy o době nalezení zde pomíjím, protože se nacházejí v literatuře), je možné uvést, že u č. 3 je lístek o přetření Giobertiho tinkturou psaný Hanušem a datovaný 27. 3. 1861, u č. 21 je uvedeno, že zlomek sňal úředník knihovny Václav Tille (1867–1937). Všechny latinské zlomky mají obálky, na nichž se nacházejí krátké popisy zlomků a bibliografické reference psané rukou Josefa Truhláře. Toto zpracování provedl pravděpodobně v době, kdy psal své *Paběrky*, na něž zde odkazuje. Na některých obálcích se nacházejí informace, jež se do katalogu nedostaly: u č. 5, že zlomek byl sňat na žádost dr. [Josefa V.] Šimáka 15. 2. 1901, u č. 9 poznámka, že přiloženou fotografickou reprodukcí nechal poříditi [paleograf] Ludwig Traube (1861–1907) u pražského fotografa Karla Ferdinanda Bellmanna (1820–1893) a v roce 1905 ji věnoval knihovně, poznámka o pozdním nálezu č. 13 je datována 22. 9. 1906.

36 MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R. *Zlomky rukopisů v Národní knihovně České republiky*. Praha: Národní knihovna ČR, 2006.

37 DOLCH, *Katalog...*, č. 169, 193, 207. (Dnes XXIV C 6, XXIV C 29; k Heliandovi srov. pozn. č. 17.)

38 Český zlomek XVII J 17/11. TRUHLÁŘ, *Katalog...*, č. 382, s. 144. Srov. též Truhlářův přípis na zlomku datovaný 21. 7. 1881.

39 DOLCH, *Katalog...*, č. 168. (Dnes sign. XXIV C 5.) Vydal MOUREK, V. E. Prager Bruchstückeiner Pergament handschrift des Rosengartens. *Sitzungsberichte der Königlich-böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, philos.-hist.-philol. Classe*. 1889, s. 118–130.

40 Zlomky stojící na sign. VII A 16/11–14 Truhlář nepopsal, protože je objevil až po vydání katalogů; popisují je MAREK – MODRÁKOVÁ, *Zlomky...*, č. 515–518. TRUHLÁŘ, *Katalog...*, s. VIII, pozn. 9, zmiňuje sign. VII A 16/11 jako pozdní nález. Při katalogizaci se zapomnělo přinejmenším na jeden zlomek sňatý Hanušem, dnešní sign. VII A 16/14 (srov. pozn. č. 17), a jeden sňatý Truhlářem, dnešní sign. XXIV B 33. Truhlářovy přípisky na obalech zlomků zachycují: MAREK – MODRÁKOVÁ, *Zlomky...*, č. 202, 341, 515–518.

jež pak vydával. Při vydávání v transliteraci si zpočátku počínal podobně jako jeho o několik let starší kolega zaměstnaný v Národním muzeu Adolf Patera (1836–1912),⁴¹ je však možné říct, že časem projevil větší paleografický ostrovtip a že jeho klasická studia ho disponovala také k vydávání latinských textů. Po filologické stránce se jeho pozdější vydání staročeských textů podobají pracím jeho dalšího vrstevníka, pozitivistického jazykovědce Jana Gebauera (1838–1907). Svým vystoupením v *Athenaeu* také změnil svůj dřívější názor na *Rukopisy* a jako snad jediný ze starších filologů se stal jejich odpůrcem. Katalogizace klementinských rukopisů v letech 1897–1903 ho přivedla k novým nálezům a jejich publikování jako *Paběrků*, v nichž vydával staročeské i latinské texty. Na jeho dílo nejen na poli rukopisným zlomků navázala později zejména Emma Urbánková;⁴² navazujeme na ně ostatně dodnes.⁴³

JOSEF TRUHLÁŘ AND MANUSCRIPT FRAGMENTS IN THE FORMER IMPERIAL-ROYAL UNIVERSITY LIBRARY IN PRAGUE

Summary: The interest in the history of medieval Czech literature has resulted in exploration of Czech-language manuscripts since the late 18th century. After the basic survey of complete manuscripts had been carried out in the Prague Imperial-Royal University Library (now the National Library of the Czech Republic) by Josef Dobrovský and Josef Jungmann, the manuscript waste in book bindings was examined to discover fragments of unpreserved codices. The examining was started by the Librarian Pavel Josef Šafařík (1795–1861, at the library since 1847). Attention was focused almost exclusively on Czech-language fragments. His successor, the Librarian Ignác Jan Hanuš (1812–1869, at the library since 1860) could rely on systematic exploration of manuscripts. Both Šafařík and Hanuš edited newly invented Czech-language literary monuments. The work was further carried out by the Library Custodian Josef Truhlář (1840–1914, at the library 1865–1907), who is known as the author of still used catalogues of manuscripts and who discovered some literary monuments written in Old-Czech and Latin, which were then edited by him (since the end of the 70s). Cataloging Clementinum manuscripts in the years 1897–1903 brought him to new discoveries (including fragments); he published them in journals as *Gleanings from the Clementinum manuscripts*.

Keywords: Josef Truhlář, Ignác Jan Hanuš, Pavel Josef Šafařík, manuscript fragments, book waste, Imperial-Royal University Library.

Mgr. Jindřich Marek, Ph.D. (*1978)

Vystudoval historii – pomocné vědy historické a archivnictví na FF UK v Praze (2003) a absolvoval doktorské studium pomocných věd historických na FF MU v Brně (2010). Od roku 2003 pracuje v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR. Věnuje se zpracování středověkých latinských rukopisů a rukopisných zlomků, publikuje příspěvky ke středověké literatuře, zejména homiletické.

41 Srov. MAREK, J. Adolf Patera a muzejní rukopisné zlomky. In: DRAGOUN, M. – MAREK, J. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: Sbírky Adolfa Patery a Čeňka Zlbrta*. Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2012, s. 13–16.

42 URBÁNKOVÁ, E. *Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny*. Praha: SPN, 1957; URBÁNKOVÁ, E. Přírůstky rukopisného oddělení Universitní knihovny od vydání tištěných katalogů. *Knihovna*. 1957, roč. 1, s. 41–64; URBÁNKOVÁ, E. *Klementinské zlomky nejstarších českých legend*. Praha: SPN, 1959.

43 Inventář samostatných zlomků přináší a o zpracování v minulosti pojednávají MAREK – MODRÁKOVÁ, *Zlomky...*